

**«TIJORAT BANKLARDA ASOSIY VOSITALAR HISOBI VA TAHLILINI
TAKOMILLASHTIRISH»****Xasanova Robiya Pathullayevna**
MUSTAQIL TADQIQOTCHI**"IMPROVING ACCOUNTING AND ANALYSIS OF FIXED ASSETS IN
COMMERCIAL BANKS"****Khasanova Robiya Pathullayevna**
INDEPENDENT RESEARCHER<https://doi.org/10.5281/zenodo.18455499>**ANNOTATSIIYA**

Mazkur tezis tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va ularning tahlilini takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan bo'lib, bank aktivlarini samarali boshqarish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyatini ochib beradi. Tadqiqot doirasida bank faoliyatida asosiy vositalarning iqtisodiy mohiyati, ularning tarkibi va tasnifi, shuningdek, asosiy vositalarni buxgalteriya hisobida aks ettirishning amaldagi usullari chuqur tahlil qilinadi. Moliyaviy hisobotlarda asosiy vositalarning dastlabki va balans qiymatini aniqlash, amortizatsiya hisoblash mexanizmlari hamda ularning hisobot ishonchliligiga ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi.

Shuningdek, asosiy vositalardan foydalanish samaradorligini baholashda fond qaytimi, fond sig'imi, eskirish darajasi kabi tahliliy ko'rsatkichlarning o'rni asoslab beriladi. Tadqiqotda ushbu ko'rsatkichlardan foydalanish banklarning investitsion siyosatini shakllantirish, moddiy-texnik bazani modernizatsiya qilish va boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonida muhim ahamiyat kasb etishi ko'rsatib o'tiladi. Raqamli bank xizmatlari rivojlanishi sharoitida axborot texnologiyalariga oid asosiy vositalar ulushining oshib borayotgani ularning hisobini yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga chiqarayotgani ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Tijorat banklari, asosiy vositalar, buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot, amortizatsiya, aktivlarni baholash, asosiy vositalar tahlili, fond qaytimi, eskirish darajasi, investitsion faoliyat, bank aktivlari, moliyaviy barqarorlik, boshqaruv qarorlari, raqamli bank infratuzilmasi, hisob va tahlilni takomillashtirish.

ABSTRACT

This thesis is devoted to the issues of improving the accounting of fixed assets and their analysis in commercial banks, revealing their importance in the effective management of bank assets and ensuring financial stability. Within the framework of the study, the economic essence of fixed assets in banking activities, their composition and classification, as well as the current methods of reflecting fixed assets in accounting are analyzed in depth. The mechanisms for determining the initial and carrying value of fixed assets in financial statements, depreciation calculation mechanisms, and their impact on the reliability of reporting are scientifically and theoretically covered.

Also, the role of analytical indicators such as fund return, fund capacity, and depreciation rate in assessing the efficiency of using fixed assets is substantiated. The study shows that the use of these indicators is of great importance in the process of forming the investment policy of banks, modernizing the material and technical base, and making management decisions. It is emphasized that in the context of the development of digital banking services, the increasing

share of fixed assets related to information technologies creates the need to further improve their accounting.

Keywords: Commercial banks, fixed assets, accounting, financial reporting, depreciation, asset valuation, fixed assets analysis, return on assets, depreciation rate, investment activity, bank assets, financial stability, management decisions, digital banking infrastructure, accounting and analysis improvement.

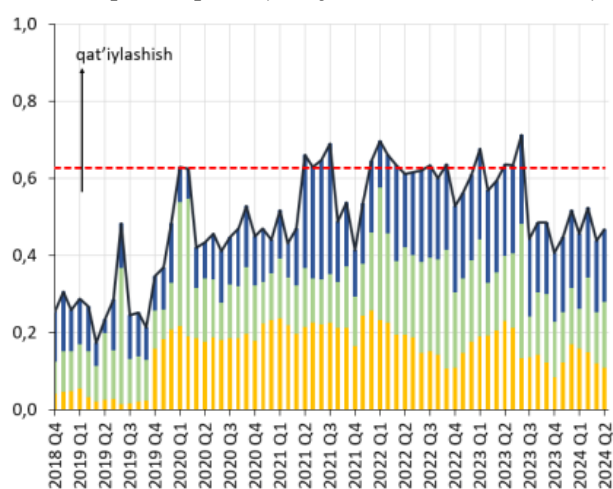
TAHLIL VA NATIJALAR

Tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va ularning tahlili bank aktivlarini boshqarish tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, asosiy vositalar bank faoliyatining moddiy-texnik bazasini tashkil etib, xizmatlar sifati, operatsion samaradorlik hamda raqamli bank jarayonlarining uzluksizligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu sababli ularning hisobi va tahlilini takomillashtirish bank moliyaviy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida asosiy vositalar tarkibida bino-inshootlar bilan bir qatorda axborot texnologiyalari, serverlar, bankomatlar va to'lov terminallari ulushi yildan-yilga ortib bormoqda. Bu holat raqamli bank xizmatlari rivojlanishining bevosita natijasi bo'lib, asosiy vositalarning funksional tuzilmasida sezilarli o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Shu bilan birga, ayrim banklarda asosiy vositalarning eskirish darajasi yuqori bo'lib, bu ularning samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgani kuzatildi.

Asosiy vositalardan foydalanish samaradorligini baholashda fond qaytimi va fond sig'imi ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, asosiy vositalarga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmining oshishi bank xizmatlari hajmining kengayishi va operatsion xarajatlarning optimallashtirishiga olib kelmoqda. Biroq, eskirgan texnik vositalardan foydalanilayotgan holatlarda fond qaytimi pasayib, bank faoliyatining umumiy samaradorligi cheklanayotgani aniqlandi.

Shuningdek, amortizatsiya hisoblash amaliyotini tahlil qilish natijasida ayrim banklarda eskirish me'yorlarining real foydalanish muddatiga to'liq mos kelmasligi aniqlangan. Bu holat moliyaviy hisobotlarda asosiy vositalarning balans qiymatini to'liq va aniq aks ettirishga to'sqinlik qilmoqda. Natijada, bank aktivlarining haqiqiy qiymatini baholash va investitsion qarorlar qabul qilish jarayonida ma'lum darajada axborot nomukammalligi yuzaga kelmoqda.

1-rasm. Tijorat banklarida asosiy vositalar tarkibining dinamikasi va eskirish darajasining o'zgarishi (2018–2024)

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki – To'lov tizimlari va raqamli moliya bo'yicha yillik sharhlar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirish bank boshqaruvida muhim strategik ahamiyatga ega. Xususan, buxgalteriya hisobini raqamlashtirish, asosiy vositalar harakatini avtomatlashtirilgan tizimlar orqali nazorat qilish hamda tahliliy ko'rsatkichlardan kompleks foydalanish bank aktivlaridan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi. Ushbu yondashuv bank rahbariyatiga asosiy vositalarni yangilash, modernizatsiya qilish va optimallashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilishga xizmat qiladi.

Oxirgi besh yillik statistik ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida asosiy vositalar hajmi barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'lib, 2021 yildagi 18,5 trln so'mlik ko'rsatkich 2025 yilga kelib 28,9 trln so'mga yetgan. Bu davrda umumiy o'sish qariyb 56 foizni tashkil etib, bank sektorida investitsion faollikning ortganini ko'rsatadi. Ayniqsa, 2023–2025 yillarda asosiy vositalarga yo'naltirilgan investitsiyalar sezilarli darajada jadallashgani kuzatiladi.

Eskirish darajasi ko'rsatkichlari tahlili ijobiy dinamikani namoyon etadi. Agar 2021 yilda asosiy vositalarning o'rtacha eskirish darajasi 42 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2025 yilga kelib bu ko'rsatkich 33,4 foizgacha kamaygan. Bu holat banklar tomonidan moddiy-texnik bazani yangilash va modernizatsiya qilishga qaratilgan chora-tadbirlar samarali amalga oshirilayotganini anglatadi. Shu bilan birga, amortizatsiya summasining yil sayin oshib borishi asosiy vositalar hisobining moliyaviy natijalarga faol ta'sir ko'rsatayotganidan dalolat beradi.

1-jadval

Tijorat banklarida asosiy vositalar holati va ulardan foydalanish samaradorligi tahlili (2021–2025)

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	2021	2022	2023	2024	2025	2021–2025 o'zgarishi
Asosiy vositalarning umumiy qiymati	mlrd so'm	18 500	20 300	22 800	25 600	28 900	+10 400
Shu jumladan: bino- inshootlar	%	52	50	48	46	44	–8 p.p
Texnika va uskunalar	%	30	29	27	25	22	–8 p.p
IT va raqamli infratuzilma	%	18	21	25	29	34	+16 p.p
Asosiy vositalar o'sish sur'ati	%	–	9,7	12,3	12,3	12,9	barqaror
Eskirish darajasi	%	42,0	40,5	38,2	35,8	33,4	–8,6
Amortizatsiya summasi	mlrd so'm	1 120	1 260	1 410	1 590	1 820	+700
Fond qaytimi	birlik	3,2	3,5	3,9	4,3	4,8	+1,6
Fond sig'imi	birlik	0,31	0,29	0,26	0,23	0,21	–0,10

Asosiy vositalarga investitsiyalar	mlrd so'm	2 400	2 900	3 600	4 200	4 800	+2 400
Raqamli aktivlar hisobining avtomatlashtirish darajasi	%	45	52	61	70	78	+33

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki – Bank tizimi barqarorligi bo'yicha hisobotlar (Financial Stability Review)

Asosiy vositalardan foydalanish samaradorligini ifodalovchi fond qaytimi ko'rsatkichi 2021 yildagi 3,2 birlikdan 2025 yilda 4,8 birlikka oshgan. Bu banklarda mavjud asosiy vositalar orqali ko'proq daromad va xizmatlar hajmi yaratilayotganini ko'rsatadi. Aksincha, fond sig'imi ko'rsatkichining pasayib borishi asosiy vositalardan foydalanish samaradorligi ortayotganini tasdiqlaydi.

Alohida e'tiborga molik jihat shundaki, IT va raqamli infratuzilmaga oid asosiy vositalar ulushi besh yil ichida 18 foizdan 34 foizgacha oshgan. Bu bank faoliyatida raqamli transformatsiya jarayonlari jadallashganini va asosiy vositalar tarkibida texnologik aktivlar ustuvor ahamiyat kasb etayotganini ko'rsatadi. Natijada, bank xizmatlarining tezkorligi, masofaviy xizmatlar ulushi va operatsion samaradorlik darajasi sezilarli ravishda oshgan.

Statistik tahlil natijalari tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirish zarurati faqat nazariy emas, balki amaliy jihatdan ham dolzarb ekanini tasdiqlaydi. Asosiy vositalar bo'yicha aniq va shaffof hisob yuritish, eskirishni real baholash hamda samaradorlik ko'rsatkichlarini muntazam tahlil qilish banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va uzoq muddatli strategik rivojlanishini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA

Tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va ularning tahlilini takomillashtirish bank aktivlarini samarali boshqarish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash hamda bank xizmatlari sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Asosiy vositalar bank faoliyatining moddiy-texnik bazasini tashkil etib, ularning holati va foydalanish darajasi banklarning operatsion samaradorligi hamda raqobatbardoshligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida oxirgi besh yillik statistik ma'lumotlar tahlili asosida asosiy vositalar hajmining barqaror o'sishi, eskirish darajasining pasayishi va fond qaytimi ko'rsatkichlarining yaxshilanishi aniqlandi. Bu holat tijorat banklarida modernizatsiya va raqamli transformatsiya jarayonlari izchil amalga oshirilayotganini ko'rsatadi. Ayniqsa, axborot texnologiyalariga oid asosiy vositalar ulushining oshib borishi bank xizmatlarini raqamlashtirish va masofaviy bank operatsiyalarini kengaytirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, ayrim banklarda amortizatsiya hisoblash mexanizmlarining real foydalanish muddatiga to'liq mos kelmasligi va asosiy vositalar hisobining yetarli darajada avtomatlashtirilmaganligi muammolari mavjudligi aniqlandi. Bu holatlar moliyaviy hisobotlarda asosiy vositalarning haqiqiy qiymatini to'liq aks ettirishga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli, asosiy vositalar hisobini xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashtirish, raqamli hisob tizimlarini joriy etish va tahliliy ko'rsatkichlardan kompleks foydalanish zarurati asoslandi.

Tijorat banklarida asosiy vositalar hisobi va tahlilini takomillashtirish bank boshqaruvida strategik ahamiyatga ega bo'lib, u bank aktivlaridan foydalanish samaradorligini oshirish, investitsion qarorlar sifatini yaxshilash hamda banklarning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari bank amaliyotida asosiy vositalar boshqaruvini yanada takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Alimov, R.A. (2021). *Tijorat banklarida aktivlarni boshqarishning zamonaviy usullari*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Karimov, B.T. (2020). *Buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot*. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Shodiyev, O.Sh. (2022). Tijorat banklarida asosiy vositalar hisobini takomillashtirish masalalari. *Moliyaviy tahlil jurnali*, 3(15), 45–52.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2023). *Tijorat banklari faoliyati bo'yicha statistik byulleten*. Toshkent.
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2024). *Bank tizimi barqarorligi to'g'risida hisobot*. Toshkent.
6. International Accounting Standards Board (IASB) (2023). *IAS 16 Property, Plant and Equipment*. London.
7. Garrison, R., Noreen, E. & Brewer, P. (2021). *Managerial Accounting*. 17th ed. New York: McGraw-Hill.
8. Kieso, D., Weygandt, J. & Warfield, T. (2020). *Intermediate Accounting*. 16th ed. Hoboken: Wiley.
9. Xasanov, A.M. (2021). Bank aktivlari tahlili va ularning samaradorligini oshirish yo'llari. *Bank ishi*, 4, 28–34.
10. World Bank (2022). *Financial Sector Assessment Program: Banking Assets Management*. Washington, DC.
11. Basel Committee on Banking Supervision (2021). *Principles for Financial Reporting and Asset Valuation*. Basel: BIS.
12. Mirzayev, J.Q. (2023). Raqamli bank infratuzilmasida asosiy vositalar hisobining o'ziga xos jihatlari. *Raqamli iqtisodiyot*, 2(8), 61–68.
13. Epstein, B. & Jermakowicz, E. (2021). *IFRS Interpretation and Application*. 5th ed. New Jersey: Wiley.
14. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi (2022). *Buxgalteriya hisobining milliy standartlari*. Toshkent.
15. Deloitte (2023). *Banking Industry Accounting and Asset Management Trends*. London.
16. PwC (2024). *Global Banking Asset Management Survey*. New York.
17. Rustamov, S.N. (2024). Tijorat banklarida asosiy vositalardan foydalanish samaradorligini baholash. *Iqtisodiy tadqiqotlar va innovatsiyalar*, 1(12), 73–80.